Նար-Դոս

Աննա Սարոյան

Ա

Թիֆլիս, 6 սեպտեմբերի, 1880

Իմ սիրելի՛ Հռիփսիմե, իմ անգին քույրիկ,

Անսպասելի նամակդ ինձ շատ տխրեցրեց և միևնույն ժամանակ շատ բարկացրեց: Մի՞թե կարծում ես, որ ես երբևիցե կարող կլինեմ մինչև անգամ եթե այդ կամենամ էլ մոռանալ նրան, որ մանկությանս ժամանակից ի վեր իմ ամենասիրելի, իմ ամենասրտակից ընկերուհին է եղել, որին ամեն ժամանակ և ամեն դեպքում համարձակ հայտնել եմ սրտիս բոլոր գաղտնիքները և որ կիսել է տխրությունս, կրկնապատկել է ուրախությունս: «Դու ինձ մոռացար, Աննա, դու ինձ մոռացար», դառնությամբ բացականչում ես նամակիդ մեջ: Չեմ հասկանում, թե այդ ինչ կասկած է (թեև հավատ կարող էի անվանել այն զգացմունքը, որով գրել ես այդ բառերը), որ ծնել է քո մեջ անջատումն ու երկարատև լռությունը: Գուցե այդ ընկերական անհուն, կույր սիրո հանկարծ բռնկվող անմեղ բարկության արգասիք է: Եթե այդպես է (որ ամենահավանականն եմ գտնում), ապա ես կրկնապատիկ ուժով սիրում եմ այն մաքուր սիրտը, որ տրամադիր է այդպիսի արդար բարկությունների: Իհարկե, անպատճառ չպիտի երդվեմ, սիրելի՛ քույրիկս, հավատացնելու համար, որ չնայելով այսքան ժամանակ քեզ նամակ չէի գրում, բայց ամեն օր և միշտ հիշում էի քեզ. իսկ երբեմն և այն շատ հաճախ մի այնպիսի անհուն կարոտություն էի զգում դեպի քեզ, այնպես ցանկանում էի քո ներկայությունը, որ... մի՞թե բառեր կան այդ զգացումներն արտահայտելու: «Բայց ինչո՞ւ նամակ չէի գրում», անպատճառ կհարցնես ինձ:

Ինչո՞ւ նամակ չէի գրում քեզ, հարցնում եմ և՛ ինքս քեզ: Պատասխանի համար պետք է դիմել այն անհասկանալի զորությանը, որ՝ մարդկային կամքին հակառակ՝ միայն ինքն է զգացմունքների ղեկավարը: Մարդկային սիրտն երբեմն այնպես լցվում է (սակայն այդ շատ քչերին է պատահում, իսկ ինձ՝ շատ հաճախ, մանավանդ վերջին ժամանակներս), նորանոր զանազան զգացմունքները՝ միմյանց խառնվելով՝ այնպիսի ուժով գործում են նրա մեջ, որ նրանց կարելի չէ լինում արտահայտել ոչ բառերով և ոչ, մինչև անգամ, գրչով: Զորեղ զգացմունքներից ալեկոծվող սիրտն էլ ունի իր կապրիզները, ինչպես օվկիանոսն ահեղ փոթորկի ժամանակ: Առանց դուրս գալու սրտի պատերից, այդ զգացմունքները, ինչպես լավան երկրի ներսը, բորբոքվում են, եռում այնքան, մինչև որ իրենք իրենց դարձյալ հանգստանում են, խաղաղվում: Սակայն որքա՜ն քաղցր ու թեթև, բայց և, միևնույն ժամանակ, որքա՜ն դառն ու ծանր է զգացմունքների այդ ալեկոծությունը սրտի մեջ: Ուզում ես աղոթել և անիծել, ուզում ես ապրել և մեռնել: Երանի՜, բայց վա՜յ նրան, ում սրտին հատուկ են այդպիսի ալեկոծություններ... Եվ ո՞վ գիտե, մինչև ե՜րբ ես այսպես շարունակեի պահպանել դեպի քեզ ունեցած լռությունս, սիրելի քույրիկ, եթե նամակդ հանկարծ չբանար սրտիս դռները քո առաջ... Բայց այստեղ գրիչս այլևս առաջ չի գնում... Տարակուսում եմ... Ի՞նչպես արտահայտնեմ այն, ինչ որ այժմ զգում եմ... Ամբողջ քառորդ ժամ անցավ. գրիչը ձեռքիս կանգ է առնում. գլուխս խոնարհվել է թղթի վրա. սիրտս սաստիկ բաբախում է... Հազարավոր զգացումներ ու մտքեր ալեկոծում են ինձ. ուզում եմ, ամեն ջանք գործ եմ դնում՝ արտահայտելու այդ զգացումներն ու մտքերը նամակիս մեջ, բայց... Կես ժամ էլ անցավ... Ո՜չ, չեմ կարողանում: Մնաս բարյավ, անգին քույրիկ: Մյուս անգամ:

Բուռն կարոտով սեղմում եմ քեզ կրծքիս ու համբուրում:

Քո Աննա Սարոյան

Բ

Թիֆլիս, 20 սեպտեմբերի 1880

Սիրելի՛ Հռիփսիմե,

Դու զարմանում ես, թե ինչպիսի եղանակով էի գրել նամակս. «կարծես մելամաղձություն է եկել վրադ», գրում ես դու: Իրավունք ունիս զարմանալու և

այդպես կարծելու, քանի որ այդ եղանակով գրած նամակ ինձնից դեռ երբեք չես ստացել: «Ի՞նչ է պատահել քեզ», հարցնում ես: Ոչինչ, բոլորովին ոչինչ չի պատահել ինձ. ես նույնն եմ, ինչպես վերջին անգամ տեսել ես ինձ. ապրում եմ նույն լիության մեջ, ծնողներս, եղբայրներս բոլորը ողջ և առողջ են, և մենք առաջվա նման հաշտ ու սիրով ենք ապրում: Ըստ երևույթին, պետք է որ երջանիկ լինեմ, տրտնջալու ոչինչ տեղիք չպիտի ունենամ, այնպես չէ՞, սիրելի քույրիկ: Բայց արի տես, որ այդ այդպես չէ. ընդհակառակն, այս վերջին ժամանակներս ես ինձ թշվառ եմ զգում՝ առանց մի որևիցե ակնհայտ պատճառի: Էլ չես տեսնի ինձ առաջվա նման ամեն մի չնչին բանի վրա ուրախ քրքջալիս կամ չարաճճիություններ անելիս, որոնց համար դու ինձ միշտ նախատում էիր և խրատում, որ ես գոնե փոքր-ինչ լրջմիտ կենամ: Էլ չես տեսնի ինձ առաջվա նման ցանցառամիտ երիտասարդների հետ ընկած, որի համար քո նախատինքն ավելի սաստիկ էր լինում, և երբ չէի լսում քեզ, ուղղակի խռովում էիր ինձնից, մինչև անգամ երկար ժամանակով: (Բայց եթե այժմ տեսնես, թե որքա՜ն ես ատում եմ այդպիսի երիտասարդներին և որքա՜ն զզվում եմ նրանցից... Գուցե այժմ ե՛ս նախատեմ քեզ և խռովեմ քեզնից, եթե ինձ չլսես): Առաջվա անմիտ երեխայական արարքներիցս էլ ոչ մի նշույլ չես տեսնի իմ մեջ. կարծես երիտասարդության վաղուց արդեն հրաժեշտ եմ տվել, սիրտս կարծես մի անգամից ծածկվել է և էլ հնար չկա բանալու: Այն, ինչ որ առաջ հոգով չափ սիրում էի, այժմ սաստիկ ատում եմ. կլուբ բոլորովին չեմ գնում, պարահանդեսներ համարյա երբեք, իսկ թատրոն շատ քիչ անգամ: Ամեն տեղ և ամեն բանից շատ շուտ եմ ձանձրանում: Ես այժմ սիրում եմ միայն առանձնություն և շատ եմ ջղայնանում, երբ ինձ անհանգստացնում են: Առանձնության ժամանակ մտածմունքներն ակամա պաշարում են ինձ: Շատ անգամ այնպես խորասուզվում եմ մտածմունքների մեջ, որ ամեն բան կատարելապես մոռանում եմ: Բայց թե ինչ եմ մտածում այդ ես ինքս էլ չգիտեմ. միայն այս գիտեմ, որ, ինչ որ մտածում եմ, բոլորը դառն է լինում: Երբեմն՝ մտածմունքներիս անձնատուր լինելուց հետո երբ սթափվում եմ, զգում եմ, որ աչքերս լցվել են արտասուքով և քիչ է մնում հեկեկամ: Լինում է և ժամանակ, որ սաստիկ ծուլանում եմ թեև, ինչպես գիտես, բացի կարդալուց և դաշնամուր նվագելուց, ես ուրիշ ոչ մի զբաղմունք չունիմ, և այնքան ծուլանում եմ, որ առավոտները ոչ ուզում եմ անկողնիցս վեր կենալ և ոչ տնից դուրս գալ. ուզում եմ միշտ մնալ այնպես, ինչպես կամ: Բայց երբեմն էլ այնպիսի մի անզուսպ

շարժունության պետք եմ զգում, որ մի անգամից ուզում եմ և ա՛յս անել, և՛ այն, և՛ վազել, վազվզել և՛ պարել, անդադար պարել, դաշնամուր ածել, կոտրել, վիթել, ծեծել, մի խոսքով՝ անել այն ամենը, ինչ որ կամենում եմ, և ինչ որ ձեռքիցս կգա: Հենց երեկ ճիշտ այդ դրության մեջ էի. երեկոյան թեյը խմելուց հետո՝ բաժակն այնպես շպրտեցի սեղանի վրա, որ գլորվեց, ընկավ հատակի վրա և փշրվեց: Վերցրի գիրքը կարդալու, բայց մի քանի տող հազիվ կարդացած՝ իսկույն ծածկեցի և շպրտեցի հատակի վրա: Նստեցի դաշնամուրիս առաջ և այնպես կատաղի կերպով խփեցի մի քանի ակորդներ, որ ստեղունքներից մեկի զսպանակը կոտրվեց: Էլ չեմ հիշում, թե ինչեր արեցի: Մեր տանը բոլորը զարմացած են մնացել: Ես էլ պակաս չեմ զարմացել, հավատացիր: Ինչո՞ւ եմ այսպես անում, ինչո՞ւ, խելագարվում եմ, ի՞նչ է, թե այս էլ մի տեսակ հիվանդություն է, որ ակամա գալիս է մարդու վրա. ոչինչ չեմ հասկանում: Բայց մի բան ես շատ լավ հասկանում եմ ու զգում. սիրտս ձգտում է, ուժգին թափով ձգտում ինչ-որ մի անհայտ, կարծես երբեք գոյություն չունեցող բանի, ձգտում է և, կարծես, հույս չունի, թե երբևիցե կհասնի: Ես այժմ ամեն կերպ աշխատում եմ այդ հիմար դրությունից դուրս գալու և հույս ունիմ, որ զանազան զգացմունքներով ինձ այդ կհաջողվի: Սկսել եմ շատ կարդալ և համարյա ամբողջ օրն ընթերցանությամբ եմ անցկացնում:

Սիրելիս, նամակ շուտ-շուտ գրիր, ես էլ շուտ-շուտ կգրեմ. ի նկատի ունեցիր, որ սիրտս արդեն բաց է եղել քո առջև և ես այլևս չեմ կարող ծածկել քեզնից իմ զգացումները: Ուզում եմ նամակներով քեզ հետ ամեն ինչ բաժանել. զգում եմ, որ այդ ինձ թեթևություն կպատճառի: Առայժմ, սիրելիս, ցնոր գրություն:

Քո Աննա Սարոյան

Գ

Թիֆլիս, 4 հոկտեմբերի 1880

Սիրելի Հռիփսիմե,

Դու աշխատում ես բացատրել հոգեկան օտարոտի դրությունս և գտնում ես, որ այդ պարապությունից, անգործ լինելուցս է: Գուցե մասամբ ճիշտ է այդ, բայց այս էլ կա, որ ես դեպի ոչ մի գործ ձգտում չեմ զգում: Եվ ի՞նչ գործ կհրամայեիր, որ կատարեի, ի՞նչ անեի, ինչո՞վ զբաղվեի, քանի որ մի հասարակ գործվածք

անգամ մինչև վերջը համբերություն չունիմ տանելու և ամեն բան, ինչ ձեռքս եմ առնում, ձգում եմ կիսատ... Ոչ, ես կարծում եմ, որ գլխավոր պատճառը մենակությունս է: Գուցե զարմանաս, բայց այդ այդպես է. ես մենակ եմ այժմ, և այդ ոչ թե այն պատճառով, որ առաջվա նման այլևս ընկերուհիներ չունիմ, որոնց հետ կարողանամ անցընել ժամանակս՝ տաղտկությունից խուսափելու համար ոչ, այլ այն պատճառով, որ ես ինքս եմ հեռացել նրանցից, որովհետև նրանք բոլորն ինձ այժմ շատ հիմար և դատարկ արարածներ են երևում... Այ, ուրիշ բան կլիներ, եթե դու լինեիր մոտս, այն ժամանակ երբեք չէի ձանձրանալ. երբեք տաղտկություն չէի զգա, ինչպես առաջ, երբ դու այստեղ էիր, թեև այն ժամանակ քո չափից դուրս լուրջ դատողություններն ու խրատներն երբեմն շարժում էին ծիծաղս... Ա՜խ, որքա՜ն թեթևամիտ էի այն ժամանակ... Եվ այժմ զարմանում եմ, ճշմարիտ, թե ի՞նչպես քո առողջ խելքով, քո լրջությամբ կարողանում էիր ինձ, թեթևսոլիկիս հետ որևէ հարաբերություն ունենալ, թեև չքավորությանդ հետ ունեիր և սաստիկ ինքնասիրություն, որպեսզի իսկույն ևեթ հեռանայիր ինձնից, երբ տեսնեիր, որ քո դեպի ինձ ունեցած սերտ բարեկամության մեջ զանազան նախանձախնդիրներ լոկ ստոր հաշիվներ են տեսնում քո կողմից: Ինչպես չէիր ձանձրանում իմ ամենահիմար խոսակցությունից, որ միշտ այն մասին էր լինում, թե գիշերը պարահանդեսում ո՛ւմ հետ պարեցի, ո՛ւմ հետ ծանոթացա, ո՛վ ինչպիսի նոր հագուստ ուներ, թե թատրոնում ի՛նչ օպերա էին ներկայացնում, ո՛վ ինչպես էր երգում, ո՛վ կար այնտեղ աչքի ընկնող, թե ի՛նչ նոր մոդա է եկել, ի՛նչ նոր հագուստ պիտի կարել տայի ինձ համար, թե այսինչ օրը որտեղ եմ հրավիրված... Անշուշտ դրա համար ես պարտական եմ քո զիջող, սիրող բնավորությանը և խղճահարությանը, որով կամենում էիր ինձ գոնե փոքր-ինչ խելքի բերել...

Ախ, անգին քույրիկս, որքա՜ն սիրում եմ քեզ: Որքան շատ եմ մտածում մեր բարեկամության մասին, այնքան սիրտս ավելի ու ավելի է կապվում քեզ հետ, որովհետև գնահատությունդ նոր եմ հասկանում: Ուզում եմ, որ այդ անցյալը գոնե մի րոպե վերադառնա, և ես առատաբուխ ջերմ զգացմունքներով հատուցանեմ քեզ քո դեպի ինձ տածած անկեղծ բարեկամության փոխարենը: Չես կարող երևակայել, թե որքա՜ն կարոտում եմ քեզ այժմ: Եվ ի՞նչպես չկարոտեմ, քանի որ ամբողջ երկու տարի է անցել այն օրից, երբ դու վերջին անգամ եկար մեր տուն հրաժեշտիդ ողջույնը տալու մեզ: Այդ օրը հիշում եմ, ինչպես երեկը: Ի՜նչ

սքանչելի օր էր այդ: Շաբաթ երեկո էր: Տան բոլոր դռներն ու լուսամուտները բաց էին դեպի պատշգամբը: Մայիսյան թարմ, զովարար օդը, որ ես միշտ համեմատել եմ քնած քնքշիկ մանկան անլսելի շնչառության հետ, ամենայն առատությամբ ներս էր մտնում սենյակները: Արևի ճառագայթները՝ բեկվելով լուսամուտների ապակիների մեջ՝ անդրադառնում էին հանդեպի պատերի վրա աղոտ և անջերմ լուսով: Պատշգամբում չարաճճի ծտերն իրենց ուրախ ծլվլոցով ահագին աղմուկ էին հանում. նրանց ծլվլոցի ձայնը պարզ օդում արձագանք էր տալիս: Որքա՜ն սիրելի է գարունը, երբ երգում են թռչունները: Ի՞նչ կլիներ գարունը, եթե թռչուններ չլինեին. նա անշուշտ կկորցներ իր հրապույրի կեսը, ինչպես ուրախ, հանդիսավոր տոնախմբությունն՝ առանց երգի ու նվագի: Ես նստած էի դահլիճում դաշնամուրիս առաջ և նվագում էի Շումանի սերենադը (շատ լավ հիշում եմ, որ հենց այդ էի նվագում). հարևան սենյակում պարապում էին եղբայրներս. մեծը Արշակը նստած էր սեղանի վերջին լուսամուտի մոտ՝ իր գրասեղանի առաջ և կանցելյարիայից բերած մի ահագին կույտ ինչ-որ թղթեր էր քրքրում, սենյակի մյուս վերջին լուսամուտի մոտ՝ իր գրասեղանի առաջ նստած էր մյուս եղբայրս Գրիգորը և կարդում էր «Դոն Կարլոսը» (այդ հիշում եմ նրանից, որ նա ներս մտավ և, խնդրելով որ լսեմ, կարդաց ինձ մոտ մի գեղեցիկ կտոր Մարկիզ Պոզայի մի մենախոսությունից, որից հիացել էր: Նա առհասարակ չափից դուրս սիրում է Շիլլերը. խո գիտես, որ նա թունդ ռոմանտիկ է): Իսկ փոքր եղբայրս Գարեգինը նստած էր մեջտեղի լուսամուտներից մեկի առաջ և սովորում էր դասը: Հարևան սենյակում հայրս և մայրս «նարդի» էին խաղում. այդ նրանց սիրելի զբաղմունքն էր, և է, երեկոներին: Ա՜խ, ինչքան ուրախ, ինչքա՜ն երջանիկ էի ես այդ ժամանակ: Ինչպիսի անհուն սեր էի զգում ես դեպի մեր այդ խաղաղ սիրող, հաշտ ընտանիքը: Սրտիս մեջ դրախտ էր բացված և այդ դրախտն ես ուզում էի արտահայտել Շումանի սքանչելի սերենադի մեջ...

Հանկարծ հարևան սենյակում լսեցի քո ձայնը:

եկել եմ ձեզ մնաք բարև ասելու. վաղն առավոտյան գնում եմ, ասում էիր ծնողներիս:

Թողի դաշնամուրը, վեր թռա և վազեցի քեզ մոտ:

Սիրելիս, մի՞թե իրավ, վաղն առավոտյան, բացականչեցի՝ բռնելով ձեռքերիցդ:

Այո:

«Այո»... Անգո՛ւթ, ի՞նչ էի արել քեզ, որ երջանկությանս բարձրությունից ինձ այնպես հանկարծ ցած գլորեցիր:

Սիրելիս, Հռիփսիկս, հետաձգի՛ր փարեցի վզովդ:

Ո՛չ, կարծես երդվել ես դու:

Սիրելիս, մնա մի քանի օր էլ:

Անկարող եմ:

Մի՞թե սիրտն այնքան կարող է քարանալ: Դու մնաք բարև ես ասում ծնողներիս, մնաք բարև ես ասում եղբայրներիս, սեղմում ես ամենքի ձեռքն էլ: Ես շտապով ծածկում եմ փեղույրս, դուրս եմ գալիս քեզ հետ: Գնում ենք: Ո՞ւր: Ո՛վ գիտե: Երկուսս էլ խոսում ենք, սակայն ավելի լռում ենք, քան թե խոսում: Ինչո՞ւ: Չգիտեմ: Թեև զգում էինք, որ շատ բան ունինք ասելու, բայց շատ քիչ բան էինք կարողանում ասել: Ի՜նչ հիմար դրություն էր:

Հետևյալ օրն ես քեզ հրաժեշտ տվի երկաթուղու կայանում: Վերջին ջերմ համբույրները դրոշմեցինք միմյանց շրթունքներին: Ինչպե՜ս էինք լալիս... Սքանչելի արցունք... Շոգեկառքը սուլեց և սկսեց դեռ կամաց, հետո քիչ-քիչ արագ փախցնել քեզ: Վերջին անգամ լուսամուտից շարժեցիր թաշկինակդ, ես իմը, և այլևս չտեսա քեզ:

«Բայց ինչո՞ւ ես գրում ինձ արդեն հայտնի այդ եղելությունը, ինչո՞ւ այդ բոլորը հիշեցնում ես ինձ» գուցե հարցնես դու, եթե միայն այլևս նույնը չես, ինչպես ես քեզ ճանաչում էի այն ժամանակ, որովհետև եթե դու նույնը լինես, ապա այդ հիշողությունը քեզ համար նույնքան սիրելի պիտի լինի, որքան և ինձ համար այժմ, չնայելով, որ այն ժամանակից անցել է ամբողջ երկու տարի: Կարծեմ Գյոթեն է ասում պետք չէ քրքրել անցյալը, նա միշտ դառն է լինում ներկայի համար: Ճի՞շտ է արդյոք այդ: Զգում եմ, որ այո և զգում եմ, որ ոչ: Ինչո՞ւ:

Բացատրել չեմ կարող, բայց ես այդպես եմ զգում: Անցյալի հիշողությունը որքան դառն, նույնքան և քաղցր է, և այդ պատճառով սիրելի է, որպես անունը սրտիդ մոտ այն էակի, որին տարիներ առաջ հողին ես հանձնել: Այդ հիշողության մեջ կա մի տեսակ ուրույն, եթե կարելի է այդպես ասել, հոգեկան պոեզիա, ինչպես երկու հակադիր զգացումների զուգորդության մեջ: Մի՛ ծիծաղիր փիլիսոփայությանս վրա:

Կարծեմ այս անգամ այսքանը բավական է. մյուս անգամ մեր ընտանիքից տեղեկություն կտամ քեզ, որ խնդրում ես ինձնից: Իսկ այժմ ընդունիր համբույրս և մնաս բարև:

Քո Աննա Սարոյան

Դ

Թիֆլիս, 11 հոկտեմբերի 1880

Սիրելի՛ Հռիփսիմե,

Նախորդ նամակովս խոստացել էի քեզ տեղեկություն տալ մեր ընտանիքից և ահա կատարում եմ խոստումս:

Նախ պիտի ասեմ, որ Գրիգորը հիվանդ է. հազում է: Այս հինգերորդ օրն է, որ գիմնազիոն չի գնում. բժիշկները խորհուրդ են տալիս առժամանակ ձեռք վերցնելու պարապմունքներից: Ես սաստիկ երկյուղ եմ կրում, որ նրա հիվանդությունը թոքախտ լինի, մանավանդ որ նա կազմվածքով շատ թույլ է և նիհար: Դու գիտես, թե որքան եմ սիրում եղբայրներիս, առավելապես Գրիգորին, որը այս վերջին ժամանակներս մանավանդ ինձ համար թե՝ եղբայր է բառիս բուն նշանակությամբ, և թե ամենամտերիմ խորհրդակից: Ես սարսափում եմ, որ լսում եմ նրա խուլ հազի ձայնը, մանավանդ գիշերները, երբ քնած է լինում: Նա շատ է պարապում, չափից դուրս պարապում է. այդ վատ է ազդում նրա հիվանդությանը:

Բայց Գրիգորի հիվանդությունից զատ մի ուրիշ հանգամանք էլ կա, որ պակաս մտահոգություն չի պատճառում մեզ: Դու դիտես, թե հայրս ինչպիսի զվարճասեր և կատակասեր մարդ է, բայց վերջին ժամանակներս մեծ փոփոխություն է

նկատվում նրա մեջ. օրինակ՝ երեկոները վերադառնում է տուն միշտ մի տեսակ տխուր ու մտախոհ և գլխարկն աչքերի վրա վայր թողած, այնինչ առաջ նա գլխարկը միշտ ետ գցած էր ունենում ճակատի վրա և միշտ մրմնջում էր մի որևիցե ուրախ երգ: Խոսելիս էլ ամենքի հետ բարկացած է խոսում, կարծես ամենքն էլ նրան որևիցե անախորժություն են պատճառել, կարծես ամենքն էլ նրա առաջ մեղավոր են: Մի անգամ հարցրի պատճառը: Խոժոռած դեմքով նախ լուռ նայեց ուղղակի աչքերիս, հետո հանկարծ մի վայրկյան միայն ժպտաց, աչքերը վայր թողեց, ներքին շրթունքը կախեց և դեմքին տվեց մի այնպիսի ճիշտ և միևնույն ժամանակ ծիծաղելի արտահայտություն, որպիսին ունենում է երեխան այն ժամանակ, երբ նրան բոլորովին իզուր մեղադրում են չարություն անելու համար:

Ես ի՞նչ մեղավոր եմ, օրիորդ, արտասանեց նա բարակ, իբրև թե երեխայական ձայնով. Կիրակոսյանը չարություն է անում, դուք ի՞նձ եք մեղադրում: Ուզում եք Մարտիրոսյանին հարցրեք:

Չկարողացա ծիծաղս զսպել և գրկեցի նրան:

Հայրի՛կ, մի՞թե տխուր ժամանակդ էլ կարողանում ես կատակներ անել, բացականչեցի ուրախացած:

Ուզում եք Մարտիրոսյանին հարցրեք, կրկնեց նույն բարակ ձայնով:

Դարձյալ ծիծաղեցի և ավելի ամուր գրկեցի նրան:

Նա կմկմաց, ազատվեց գրկիցս, ժպտաց՝ նայելով աչքերիս և քնքշորեն համբուրելով ճակատս, դուրս գնաց իր առանձնասենյակը:

Մտախոհությամբ նայեցի նրա ետևից: Ինչպես շուտ և հեշտությամբ կարողացավ ազատվել բացատրությունից: Այնուհետ ամեն անգամ նկատում եմ, որ նա ամեն կերպ աշխատում է խույս տալ ինձնից, իսկ երբ այդ չի հաջողվում, դարձյալ սկսում է կատակ անել և, զարմանալի է, չնայելով, որ այդ կատակներն ակամա է անում (ես այդ շատ լավ եմ նկատում), բայց նրանք երբեք անհամ չեն դուրս գալիս և միշտ ունենում են իրենց ազդեցությունը, գոնե ով այդ ժամանակ

նայում է նրան (մինչև անգամ ես), չի կարողանում զսպել ծիծաղը: Սակայն իգուր է աշխատում ծածկել ինձնից իր վիշտը. և որ մի վիշտ և այն էլ ծանր վիշտ կրծում է նրա սիրտը և մեծ մտատանջություն է պատճառում նրան այդ ես գիտեմ, այդ ես պարզ տեսնում եմ: Չեմ կարծում, թե նրա վիշտը Գրիգորի համար լինի, որովհետև Գրիգորն այնքան էլ հիվանդ չէ, որի համար կարող լիներ այնքան մտատանջվել: Ուրիշ բան կա անշուշտ, որ մենք չգիտենք: Մայրս խիստ անհանգիստ է. ասում է, որ գիշերները նա հանգստություն չունի, իսկ երբեմն՝ քնած ժամանակ, ասում է, կարծես վախեցած, հանկարծ բղավում է և վեր թռչում, երբեմն էլ երազում, ասում է, ուղղակի լաց է լինում...

Մնացել եմ տարակուսած: Ի՞նչ է նշանակում այս:

Քո Աննա Սարոյան